

DİYANET AKADEMİSİ KİTAPLIĞI

prof. dr. ahmet hakkı turabi
prof. dr. fatih koca
dr. ali osman alaca

TÜRK DİN MÛSİKİSİ

T.C. CUMHURBAŞKANLIĞI
DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI

Genel Yayın No : 2748 • Mesleki Kitaplar : 238
Diyanet Akademisi Kitaplığı – Ders Kitabı

TÜRK DİN MÜSİKİSİ

Prof. Dr. Ahmet Hakkı TURABI
Prof. Dr. Fatih KOCA
Dr. Ali Osman ALACA

Genel Koordinatör
Prof. Dr. Huriye MARTI

Yayın Yönetmeni
Cafer Tayyar DOYMAZ

Yayın Koordinatörü
Önder ÖZKAN

Proje Takip
Dr. Mustafa ÇUHADAR

Tashih
Esmâ ÇETİN

Tasarım / Baskı Hazırlık
Emre YILDIZ / Mücella TEKİN

Eser Yayın Kurulu Kararı: 07.02.2025/19

2. Baskı Ankara, Ağustos • 2025
2025-06-Y-0003-2748
ISBN 978-625-435-922-4
Sertifika No: 46325

Baskı
Önka Kağ. Ürn. İml. Matb. Yay. Amb. Turz. Paz. San. Tic.
Ltd. Şti.
Tel.: (0312) 384 26 85
Sertifika No: 53101

© DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI

DİNİ YAYINLAR GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
BASILI YAYINLAR DAİRE BAŞKANLIĞI
Üniversiteler Mh. Dumlupınar Blv. No: 153/A
06800 Çankaya/ANKARA
Tel: +90 (312) 294 43 93
Faks: +90 (312) 294 42 57
e-posta: diniyayinlar@diyanet.gov.tr

Dağıtım ve Satış
DÖNER SERMAYE DAİRE BAŞKANLIĞI
Tel: +90 (312) 295 71 53 - 295 71 56
Faks: +90 (312) 285 18 54
e-posta: dosim@diyanet.gov.tr

DİYANET AKADEMİSİ BAŞKANLIĞI

Proje Yöneticisi
Doç. Dr. Enver Osman KAAAN

Proje Koordinatörü
Mahmut ŞAHİN

Tashih ve İnceleme
Mustafa ÖLMEZ
Emre ŞİŞMAN
Mehmet ÇİLEK
Dr. Fatih PAMUK

Nota Yazımı
Osman KALAN

İletişim
DİYANET AKADEMİSİ BAŞKANLIĞI
EĞİTİM PROGRAMLARI VE KOORDİNASYON
DAİRE BAŞKANLIĞI
Üniversiteler Mah. Dumlupınar Bulvarı No: 147/F
06800 Çankaya/ANKARA
Tel: +90 (312) 295 94 00
e-posta: akademi@diyanet.gov.tr

Diyanet Akademisinin hediyesidir. Para ile satılmaz.

DİYANET AKADEMİSİ KİTAPLIĞI

prof. dr. ahmet hakkı turabi
prof. dr. fatih koca
dr. ali osman alaca

TÜRK DİN MÛSİKİSİ

İÇİNDEKİLER

TAKDİM	11
ÖN SÖZ	13
GİRİŞ	
1. TÜRK DİN MÜSİKİSİ.....	17
1.1. Müzik/Müsikî	17
1.2. Dinî Müsikî	19
1.3. Âyet ve Hadislerde Müsikî.....	20
1.4. Türk Din Müsikî'si'nin Kaynağı	23
1.5. Türk Din Müsikîmiz	25
KAYNAKÇA.....	27

BİRİNCİ BÖLÜM

1. TÜRK MÜSİKİSİNE HİZMET ETMİŞ BAZI ÖNEMLİ MÜSİKİŞİNASLAR	33
1.1. Ahmet Yesevî	33
1.2. Mevlânâ Celaleddîn-i Rûmî.....	34
1.3. Yunus Emre	36
1.4. Hacı Bayrâm-ı Velî	37
1.5. Abdülkâdir-i Merâğî	39
1.6. Buhûrîzâde Mustafa İtrî Efendi	40
1.7. Hatip Zâkirî Hasan Efendi	41
1.8. Hâfız Post	42
1.9. Hammâmizâde İsmail (Dede Efendi).....	42
1.10. Dellâlzâde İsmâil Efendi	43
1.11. Zekâî Dede	43
1.12. Rauf Yektâ Bey	44

1.13. Sadettin Kaynak.....	45
1.14. Bekir Sıtkı Sezgin.....	45
1.15. Kâni Karaca	46
1.16. Ahmet Hatipoğlu	47
1.17. Amir Ateş	48
KAYNAKÇA.....	49

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRK DİN MÜSİKİSİ FORMLARI.....	55
1. CAMİ MÜSİKİSİ FORMLARI.....	59
1.1. İbadet Öncesinde İcra Edilen Cami Müsikîsi Formları	59
1.1.1. Ezan	59
1.1.2. Salâ	62
1.1.3. Temcîd ve Münâcât	62
1.2. İbadet Esnasında İcra Edilen Cami Müsikîsi Formları	63
1.2.1. Kur'ân-ı Kerîm Tilâveti	63
1.2.2. Kâmet.....	64
1.2.3. İmâmet.....	64
1.2.4. Müezzinlik	64
1.2.5. Cumhur Müezzinliği	65
1.2.6. Mahfel Tesbihleri/Mahfel Sürmesi.....	65
1.2.7. Cuma Hutbesi ve Gülbankı	67
1.2.8. Tardıyye	67
1.2.9. Terâvih Tertibi	68
1.2.10. Tekbir.....	70
1.2.11. Telbiye.....	71
1.2.12. Salavât.....	71
1.3. İbadet Sonrasında İcra Edilen Cami Müsikîsi Formları.....	72
1.3.1. Tesbih.....	72
1.3.2. İstiğfâr.....	72
1.4. İbadet Dışında Önemli Gün ve Gecelerde İcra Edilen Cami Müsikîsi Formları.....	73
1.4.1. Mevlid.....	73
1.4.2. Muhammediyye.....	75

1.4.3. Na't-i Peygamber	75
1.4.4. Ta'rif	76
1.4.5. Mîrâciyye	77
1.4.6. Regâibiyye	79
1.4.7. Ferâciye	80
2. TEKKE MÛSİKÎSİ FORMLARI	80
2.1. İsm-i Celâl	81
2.2. Na't-ı Mevlâna	81
2.3. Mevlevî Âyini	81
2.4. Durak	82
2.5. Mersiye	82
2.6. Nefes	83
2.7. Savt	83
2.8. Nevbe/Nevbet	83
2.9. Gûlbank/Gûlbang	84
3. ORTAK FORMLAR	85
3.1. İlâhi	85
3.2. Tevşih	86
3.3. Şuğul	86
3.4. Kasîde	86
KAYNAKÇA	87

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

1. TÜRK MÛSİKÎSİ NAZARİYATI	95
1.1. Ses Eğitimi	95
1.1.1. Ses Eğitiminin Gerekliliği	95
1.1.2. Türk Mûsikîsi ve Ses Eğitimi	96
1.1.2.1. Türk Mûsikîsi Eğitimi Sisteminde Meşk	98
1.1.2.2. Türk Mûsikîsinde Sözlü İcra Teknikleri	99
1.1.2.3. Türk Mûsikîsi Ses Eğitiminde Yapılabilecek Uygulama ve Teknikler	102
1.2. Temel Mûsikî Terim ve İşaretleri	104
1.3. Türk Mûsikîsi Ses Sistemi ve Dayandığı Esaslar	114

1.4. Türk Müsikisinde Makam	120
1.4.1. Makamlar için Kullanılan Bazı Terim ve Tabirler	122
1.4.2. Türk Müsikîsi Makam Bilgisinde Karar Çeşitleri	124
1.5. Türk Müsikisinde Makam Türleri	125
1.5.1. Basit Makamlar	125
1.5.1.1. Çargâh Makamı	127
1.5.1.2. Rast Makamı	128
1.5.1.3. Bûselik Makamı	130
1.5.1.4. Kürdî Makamı	131
1.5.1.5. Uşşak Makamı	132
1.5.1.6. Beyâtî Makamı	134
1.5.1.7. Hüseyinî Makamı	136
1.5.1.8. Muhayyer Makamı	137
1.5.1.9. Hicaz Ailesi	139
1.5.1.10. Karcıgar Makamı	144
1.5.2. Şed Makamlar	145
1.5.2.1. Mahur Makamı	147
1.5.2.2. Acem-aşiran Makamı	149
1.5.2.3. Nihâvend Makamı	150
1.5.2.4. Hicazkâr Makamı	151
1.5.3. Birleşik Makamlar	153
1.5.3.1. Hûzzam Makamı	153
1.5.3.2. Sabâ Makamı	155
1.5.3.3. Segâh Makamı	156
1.5.3.4. Eviç (evc) Makamı	158
2. TÜRK MÜSİKİSİNDE USÛL (İKA)	160
2.1. Usûl	160
2.1.1. Nim Sofyan	164
2.1.2. Semâi	164
2.1.2. Sofyan	165
2.1.3. Türk Aksağı	166
2.1.4. Yürük Semâi	166
2.1.5. Devr-i Hindî	167
2.1.6. Devr-i Turan	168

2.1.7. Düyek.....	168
2.1.8. Müsemmen.....	169
2.1.9. Aksak.....	170
2.1.10. Evfer.....	170
2.1.11. Raks Aksağı.....	171
2.1.12. Aksak Semâi.....	172
2.1.13. Curcuna.....	173
KAYNAKÇA.....	174

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

1. SES, NEFES KULLANIMI, DİYAFRAM VE EĞİTİMİ.....	179
1.1. Ses.....	179
1.1.1. Sesin Tanımı ve Oluşumu.....	179
1.1.1.1. Ses Tellerinin (Vokal Kord/Fordlar) Fizyolojik Yapısı.....	180
1.1.1.2. Ses Türleri.....	182
1.1.1.3. Ses Eğitimi ve Rahatsızlıkları.....	184
1.1.1.4. Ses Kusurlarının Sebepleri ve Düzeltme Yöntemleri.....	185
1.2. Ses Hastalıkları.....	187
1.2.1. Faranjit.....	187
1.2.2. Larenjit.....	188
1.2.3. Bademcik İltihabı.....	188
1.2.4. Nezle.....	189
1.2.5. Sinüzit.....	189
1.2.6. Ses Teli Nodülü (Ses Telleri İltihabı).....	189
1.2.7. Polip.....	190
1.2.8. Reflü.....	190
1.2.9. Reinke Ödemi.....	191
1.2.10. Fonksiyonel Ses Kısıklıkları.....	191
1.2.11. Ses Teli Kanamaları.....	192
1.2.12. Ses Sağlığı/Sesi Koruma yolları.....	192
1.2.13. Nasıl Nefes (Solunum Hızı) Alıyoruz?.....	195
1.2.14. Nefes alıp verme süreci nasıl çalışır?.....	196
1.2.15. Ses Eğitiminde Nefesin Rolü.....	196

1.2.16. Diyafram Nedir?	197
1.2.16.1. Diyaframı Tanıma/ Hissetme/Kullanma.....	198
1.2.16.2. Burun ve Diyafram ilişkisi	199
1.2.16.3. Diyafram Çalıştırma Egzersizleri.....	201
1.2.17. Çene Kaslarını Çalıştırma.....	202
1.2.18. Mikrofon Kullanımı	202
1.2.19. İcra Öncesi Ses/Nefes Açma Egzersizleri.....	205
KAYNAKÇA.....	206

EKLER

EZANLAR

Sâbâ Ezan	213
Uşşâk Ezan	214
Rast Ezan.....	215
Segâh Ezan	216
Hicâz Ezan.....	217

SALÂLAR

Beyâtî Bayram-Cuma Salâsı.....	218
Beyâtî Bayram-Cuma Salâsı 2.....	219
Dilkeşhâveran Sabah Salâsı	220
Hüseynî Cenâze Salâsı	221
Segâh, Temcîd ve Münâcât.....	222
Rast Münâcât	227
Sabâ Mahfel Sürmesi	228

TERÂVİH TERTİBLERİ .....

Terâvih Tertîbi (Mustafa İtrî Efendi)	233
Salavât-ı Şerifeler ile Terâvih Tertîbi (Fatih Koca)	234
Terâvih Tertîbi (Mehmet Kemiksiz).....	235

MEVLİDLER

Tevhid Bahri (Sabâ Makâmı Kalıp Mevlid)	236
Velâdet Bahri (Rast Makâmı Kalıp Mevlid)	239
Merhabâ Bahri (Uşşâk Makâmı Kalıp Mevlid)	243
Mi'raç Bahri (Hüzzâm Makâmı Kalıp Mevlid)	245
Münacât Bahri (Hicâz Makâmı Kalıp Mevlid).....	247
Ta'rif.....	249

Mîrâciyye	259
Regâibiyye.....	261
Sûzidil Durak.....	276
ÇARGÂH MAKÂMI İLÂHİLER	
Ben Dervişim Diyene	277
Kudûmün Rahmet ü Zevk u Safâdır.....	278
Yüzbin Cefâ Kilsan Bana	279
RAST MAKÂMI İLÂHİLER	
Ey Güzellerden Güzel Ruhum Resul-i Kibriya.....	280
Gül Yüzünü Rüyamızda Görelim Yâ Rasulâllah	281
Taşdı Rahmet Deryası	282
BÜSELİK MAKÂMI İLÂHİLER	
Çün Doğup Tutdu Cihân Hüsünün Güneşi.....	283
KÜRDÎ MAKÂMI İLÂHİLER	
Neyleyeyim Dünyayı Bana Allahım Gerek.....	284
UŞŞÂK MAKÂMI İLÂHİLER	
Bilmem Nideyim.....	285
Noldu Bu Gönüm	286
Şehin Şahı Cihan Bânı	287
BAYÂTÎ MAKÂMI İLÂHİLER	
Mecnuna Sordular	288
Tahammül Kalmadı Tende	289
HÜSEYNÎ MAKÂMI İLÂHİLER	
Bütün Eşya Hüdayı Zikreden bir Sırr-ı Hikmettir.....	290
Esmâ-i Hüsna	291
Cihan İçre Şah Eder.....	292
MUHAYYER MAKÂMI İLÂHİLER	
Allah Emrin Tatalım	293
Durmaz Yanar Vucudum.....	294
HİCÂZ MAKÂMI İLÂHİLER	
Ah Nice Bir Uyursun Uyanmazmısın	295
Derdi Aşkın Yaktı Beni.....	296
Ey Garib Bülbül Diyârın Kandedir	297
Mâil Oldum Bahçesinde Hurmaya	298

Rûz-ı rûze cem olur rindân Âyâsufiyye'de	299
KARCIĞAR MAKÂMI İLÂHİLER	
Ey Derde Derman İsteyen	300
Yine Yaz Ayları Geldi	301
ACEM-AŞİİRAN MAKÂMI İLÂHİLER	
Donandı Her Yer Kandiller İle	302
Elveda Bizden Sana	303
NIHAVEND MAKÂMI İLÂHİLER	
Salavatlar	304
Allah Allah Rabbünâ	305
Güzel Aşık Cevrimizi Çekemezsin Demedim mi	306
Yâ Rabbi Aşkın Ver Bana	307
SÜZİNÂK MAKÂMI İLÂHİLER	
Ali Almış Sancağını Eline	308
Aşkın ile Aşıklar	309
Yemen Elllerinde Veysel Karâni	310
HİCAZKÂR MAKÂMI İLÂHİLER	
Allah Emrin Tatalım	311
Biz Bülbül-i Lâhûtiyiz	312
SEGÂH MAKÂMI İLÂHİLER	
Tekbîr ve Salât-ı Ümmiyye	313
Canım Kurban Olsun Senin Yoluna	314
Ganî Mevlam Nasib Etse	315
HÜZZAM MAKÂMI İLÂHİLER	
Ahmedim Ahmed	316
Ey Allahım Beni Senden Ayırma	317
Yâ Sahibe'l-Cemâl ve Yâ Seyyide'l-Beşer	318
SABÂ MAKÂMI İLÂHİLER	
Seyreyleyip Yandım	319
Günahımızı Biz Biliyoruz	320
Melekler Semâdan Arza İnerler	321
EVİÇ MAKÂMI İLÂHİLER	
Canım Kurban Olsun Senin Yoluna	322
Taşdı Rahmet Deryası	323

1. TÜRK DİN MÜSİKİSİ¹

1.1. Müzik/Mûsikî

“Müzik” ve “Mûsikî” kelimeleri aynı anlamı içeren iki kelimedir. Mûsikî, Latince müzik kelimesinin Arapça hâli olan “el-mûsikâ” kelimesinin Osmanlı Dönemi’nde telaffuz edilen şeklidir. Mûsikî için pek çok tanım yapılmakla birlikte genel olarak “ölçülü sesler vasıtasıyla, insanlar üzerinde bir tesir ve heyecan meydana getirme sanatı” olarak tanımlanmıştır.² Bir başka tarife göre mûsikî, “sesler bilimi ve o sesleri insanlığın karakterine ve duygularına uygun bir şekilde kullanma ve uygulama sanatı”dır.³

Müzik bir bilimdir; zira başlı başına bir konusu, kuralları ve bir yöntemi vardır. Aynı zamanda sanattır; çünkü sesi sonsuz şekillerde kullanılabilme imkânına sahiptir.⁴ Bununla birlikte mûsikî için yapılan en güzel tariflerden biri İbn Sînâ’ya aittir. Ona göre mûsikî, “Birbirleriyle uyumlu olup olmadıkları yönünden sesleri ve bu sesler arasına giren süreleri, bir melodinin nasıl kompoze edildiğinin bilinmesi amacıyla araştıran matematiksel bir ilimdir.”⁵ Mûsikî için günümüzde İbn Sînâ’ya en yakın tarif şu şekildedir: “Mûsikî, bir duygu, bir düşünce ve bir fikri veya doğal bir olayı anlatmak gayesiyle, ölçülü ve âhenkli seslerin belli bir sanat anlayışı içerisinde, ritimli veya ritimsiz olarak estetik bir şekilde bir araya getirilme sanatıdır.”⁶ Tanbûrî Cemil Bey’in ifadesiyle “ruhumuzun tecellisi” olan mûsikî, insan sesi ve mûsikî

1 Prof. Dr. Ahmet Hakkı TURABİ, Amasya Üniversitesi Rektörü

2 Nuri Özcan, Ayhan Altınkuşlar, ve Ruhi Kalender, *Dinî Mûsikî* (Ankara: Kalem Yayınları, 1996), 10.

3 Nuri Özcan ve Yalçın Çetinkaya, “Mûsikî”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*. (Ankara: TDV Yayınları, 2020), 257.

4 Feridun Darbaz, *Türk ve Batı Müziği* (İstanbul: Musiki Kültür Derneği Yayınları, 1979), 1.

5 Ahmet Hakkı Turabi, “İbn Sina’nın Kitabü-ş-şifa’sında Musiki” (Doktora Tezi, İstanbul, Marmara Üniversitesi, 2002), 6.

6 İsmail Hakkı Özkan, *Türk Mûsikîsi Nazariyatı ve Usûlleri, Kudüm Velveleleri* (İstanbul: Ötügen Yayınları, 2000), 30.

aletleriyle yapılan bir icradır; sözlü müsikî ve saz müsikîsi olarak ikiye ayrılmaktadır. Sözlü müsikîde insan sesi, çalgılar ve şiir kullanılırken, saz müsikîsinde sadece çalgılar kullanılmaktadır.⁷

“Müsikî, insanı Allah’a en ziyade yaklaştıran bir unsurdur ve bu anlamda bütün felsefelerden üstündür.” diyen Ludwig van Beethoven,⁸ bu cümlesinde müsikînin menşei ve amacını ortaya koymaktadır. Zira “güzel ses” demek olan müsikî ile aslında “en güzel” olan Cenâb-ı Allah, en güzel seslerle anılmış olmaktadır. O’nu zikreden kullar böylelikle gerçek kimliğine kavuşmaktadır ve bundan dolayıdır ki müsikî gerek ruhlara gerekse bedenlere en güzel bir şekilde tesir etmektedir.

İmam-ı Gazzâlî’nin ifadesiyle “Udun ve evtârının, bahârın ve ezhârının tesir eylemediği bir kişinin mizâcı o kadar fâsiddir ki bunun ilâcı yoktur.” İnsanlık tarihi kadar eski olan müsikî, doğumundan ölümüne kadar insanın tüm hayatında yer almaktadır. Semâvî veya gayr-i semâvî, hak veya bâtil tüm inanç sistemlerinde müsikînin yer aldığı ve diğer sanat dallarından daha çok kullanıldığı bilinen bir gerçektir. Hz. Mevlâna da bu meyânda “Müsikî, Allah âşıkları için rûhun gıdasıdır; zira onda sevgiliye yani Allah’a kavuşma ümidi mevcuttur.” buyurmaktadır.⁹ İhvân-ı Safâ’nın Müsikî Risâlesi’nde, “Müsikînin tamamı rûhânî cevherlerdir; dolayısıyla tesiri de doğrudan ruhlara üzerinedir ve etkisi oldukça güçlüdür.” şeklinde ifadeler yer almaktadır.¹⁰

Müzik, “düşünme” özelliğinden ayrı olarak insanı diğer varlıklardan ayıran “hissiyât-ı âliye” dediğimiz yüce hislerin başında gelmektedir. Zira “güzel olan ve güzeli seven” Cenâb-ı Allah, estetik bir duygu olan müziği de insanoglunun fitratına naksetmiştir. İslâm, fıtrî bir dindir ve insanın maddi-manevi hiçbir özelliğini reddetmez. Bu bağlamda dinimiz, istismar etmeksizin ve Cenâb-ı Allah’ın emir-yasak sınırları dâhilinde olmak şartıyla insanın bu ihtiyaçlarının serbest bir şekilde tatmin edilmesine izin vermektedir. Hatta bu konuda dinimiz Yüce Yaradan’ın lütfettiği kabiliyet

7 M. Hakan Cevher, “Tanburi Cemil Bey ve ‘Rehber-i Müsikî’” (Yüksek Lisans Tezi, İzmir, Ege Üniversitesi, 1992), 9.

8 Ahmet Hakkı Turabi, “Müsikî”, *Türk Din Müsikîsi El Kitabı*, ed. Ahmet Hakkı Turabi (Ankara: Grafiker Yayınları, 2017), 12.

9 Ahmet Hakkı Turabi, “Müsikî”, *Türk Din Müsikîsi El Kitabı*, ed. Ahmet Hakkı Turabi (Ankara: Grafiker Yayınları, 2017), 13.

10 Ahmet Hakkı Turabi, “Matematik İlminin 5. Kısmı Müsikî”, *İhvan-ı Safâ Risaleleri*, ed. Abdullah Kahraman (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2011), 134.

ve istidâtların geliştirilip olgunlaştırılmasını tavsiye etmektedir. İslâm dini ne kadar fitrî ve tabiî ise müzik de o kadar fitrî ve tabiîdir.

1.2. Dinî Mûsikî

Hak-bâtıl, semâvî-gayr-i semâvî, büyük-küçük bütün inanç sistemlerinde mûsikînin bilhassa ibadet ritüellerinde en önemli role sahip olduğu ve diğer sanat dallarından daha çok kullanıldığı bilinen bir gerçektir.¹¹ Her kültürün mûsikîsi olduğu gibi her mûsikînin de bir kültürü vardır. İslâm mûsikîsinin kültürü de bu dinin esaslarına dayanır. Nitekim İslâm kültüründe mûsikînin de yer aldığı sanatlar, “Allah güzeldir ve güzeli sever.” düstûrundan neş’et etmiştir. Bu çerçevede kısaca “ses sanatı, ses mühendisliği” (hendese-i savt) demek olan mûsikî, başta Allah kelâmı olan Kur’ân-ı Kerîm’in tilâveti olmak üzere salât, duâ, zikir ve tesbîhatta kullanılmıştır. Zira müminler için en güzel örnek olan Peygamberimiz Hz. Muhammed (sas), “Kur’ân’ı seslerinizle süsleyiniz.” buyurmaktadır.¹² Bu anlamda dinî mûsikîmizin temeli Kur’ân tilâvetidir ve diğer formlar da bu doğrultuda ve İslâmî ritüeller çerçevesinde şekillenmiştir. Kur’ân’ın güzel seslerle süslenmesi, insanlar üzerindeki tesirini artırmayı ve onların kalplerine derinden nüfuz etmeyi amaçlamaktadır. Bu meyanda mûsikî, tesiri çok güçlü ve hedefe süratle ulaştıran en önemli araç olmuştur. Amaç ile aracı birbirine karıştırmayan ecdadımız caminin yanı sıra, “nefsi tezkiye ve kalbi tasfiye”yi amaçlayan tasavvufta da mûsikînin bu gücünden ve nüfûzundan çokça istifade etmiştir.

Bilhassa mabedlerde ve ibadetlerde güzel sesi yani mûsikîyi kullanmanın sırrını İhvân-ı Safâ şu şekilde açıklamaktadır: “İlahi yasalara vâkıf kimselerin müziği tapınak ve mabedlerde kullanmalarına gelince; onlar müziği, namazlarındaki kıraatlerinde, dualarında, yalvarma-yakarmalarında, Dâvûd’un (as) yaptığı gibi kutsal metinleri okurken, Hristiyanlar kiliselerinde, Müslümanlar mescidlerinde, hoş nağmeler ve melodik okumalarında kullanmaktadır. Bütün bunların amacı kalplerin incilmesi (rikkat), nefislerin itaatini ve huzurunu sağlamak, Allah’ın emir ve yasaklarına boyun eğme, günahlardan dolayı tövbe etmek ve Allah’a dönmektir. İşte bunlar müziği, ortaya konulan şekillerdeki kurallarına uygun olarak kullanmakla olur.”¹³

11 Süleyman Uludağ, *İslâm Açısından Mûsikî ve Semâ* (Bursa: Uludağ Yayınları, 1992), 23.

12 Süleymân b. el-Eş’as Ebu Davud es-Sicistânî, *Sünen*, c. I (Beyrût: Dâru’l-Kitâbi’l-Arabî, t.y.), “Vitr”, 548 (no. 20).

13 Turabi, “Matematik İlminin 5. Kısmı Mûsikî”, 132.

Bu anlayışla hareket eden Müslümanlar tarih boyunca büyük bir “İslâm Müsikî Kültürü” meydana getirmişlerdir. Farklı coğrafyalara bağlı olarak çeşitlilik arz eden bu müzik hazinesi ülkemizde “Türk Din Müsikîsi” olarak isimlendirilmektedir. İslâm dünyasında “Riyâzî” (Matematik) ilimlerden sayılan müsikî, Osmanlı Dönemi’nde “İlm-i Şerîf” (yüce bir ilim) olarak tanımlanmıştır. Müsikînin nazarî/teorik ve icra yönünün olması, kalbe tesir etmesi yüce bir ilim olmasının en önemli sebeplerindendir. Dolayısıyla tarih boyunca İslâm sanatları içerisinde mümtaz bir yere sahip olan müsikînin hem bu tarihî süreçteki gelişimini hem de bizim kültürümüzde aldığı şekli ana hatlarıyla tespit ederek ve anlaşılmasını kolaylaştırarak gelecek nesle aktarmak gerekmektedir.

1.3. Âyet ve Hadislerde Müsikî

Kur’ân-ı Kerîm’de açık bir şekilde müsikîyi teşvik eden veya yasaklayan bir âyet bulunmamaktadır. Fakat dolaylı olarak müsikî hakkında yorumlanan âyetlerle karşılaşmak mümkündür. Hadis kaynaklarında ise müsikî ile ilgili örnekler karşımıza çıkmaktadır. Hz. Peygamber’in bizzat müsikî dinlediği ve dinleyenleri de engellemediğine dair hadisler kaynaklarda mevcuttur. Buradan hareketle âyet ve hadislerden örnekler aşağıda zikredilecektir.

Cenâb-ı Allah Kur’ân-ı Kerîm’de yerine göre çirkin sestem bahsetmiş,¹⁴ Hz. Dâvûd’a bir mucize olarak verdiği çok güzel sesi ifade etmiş,¹⁵ kendisinin haram kılmadığı zînetleri kimin haram kılabileceğini sormuş¹⁶ ve en önemlisi de “elest bezmi”nde “Ben sizin Rabbiniz değil miyim?”¹⁷ diye sorarak insanoğluna ahenkli, lâhûtî ve tatlı sesle hitâb etmiştir. Sûfilere göre müzisyenlerin ürettikleri besteler ve ortaya koydukları yeni sesler ancak Rabbimizin bu lâhûtî hitâbında işittikleri güzelliği arama ve bulma çabasından ibarettir.

“Yürüyüşünde mütevazı ol. Sesini kıs. Çünkü seslerin en çirkinini eşeklerin sesidir.”¹⁸ Âyette eşek sesi seslerin çirkinini olarak gösterilmiştir; dolayısıyla Cenâb-ı Allah’ın katında “çirkin ses” kavramının olduğu oldukça açıktır. Bu hükmün mefhûm-i muhâlifini aldığımızda demek ki Allah katında “güzel ses” kavramı vardır ve övülmektedir.

14 Lokmân 31/19.

15 Sebe 34/10.

16 Arâf 7/32.

17 Arâf 7/172.

18 Lokmân 31/19.

“De ki: Allah’ın kulları için yarattığı ziyinet ve temiz rızıkları haram kılan kimdir? Bunlar dünya hayatında inananlarıdır. Kıyamet gününde de yalnız onlar içindir. Bilen (anlayabilen) kimseler için âyetlerimizi böyle uzunca yorumlanmaz.”¹⁹ Kur’ân-ı Kerim’de hakkında kat’î bir hüküm bulunmadığı hâlde müsikînin aleyhinde çıkarımda bulunanlara bir reddiye mahiyetindedir.

Müminler için “üsve-i hasene” (en güzel örnek) olan Hz. Muhammed (sas) ise “Kur’ân’ı seslerinizle süsleyiniz; Cenâb-ı Hak güzel sesle cehren ve teğannî ile Kur’ân okuyan bir peygambere kulak verdiği gibi hiçbir şeye kulak vermemiştir.”²⁰ buyurmaktadır. Allah Resûlü bir başka hadisinde ise “Her şeyin bir süsü vardır. Kur’ân’ın süsü de güzel sestir.”²¹ ve “Kur’ân’ı teğanni ile okumayan bizden değildir.” buyurmaktadır.²² Teğanni kelimesi “sesi güzelleştirmek, makamlı okuma, müzikal icra etmek” demektir.

Hz. Peygamber’in, Medine’ye hicretinde şehir halkı onu karşılamak için yola çıkmış; Vedâ Tepelerinden görüldüğünde de onu karşılamının heyecanı ile hepimizin bildiği belki de İslâm kültür tarihinin ilk ilâhisi olan “Taleal-bedru aleyna” isimli eseri okumuşlardır. Benî Neccâr kızları bu sırada ellerinde defleri ile bu ilâhiye eşlik etmişler ve âdeta bir bayram havası yaşanmıştır.²³ İsmail Ankaravî bu hadisenin, sevinç hâlinde müsikî ile şiir söylemenin ceva zina delil olduğunu ifade etmektedir.²⁴

Hz. Âişe şöyle anlatıyor: (Babam) Hz. Ebû Bekir bize geldi. Benim yanımda, ensarın Buâs Harbi’nde karşılıklı atışmalarını sözleriyle terennüm eden iki cariye vardı. Resûlullah (sas) da kaftanına bürünmüş yatıyordu. Ebû Bekir: “Resûlullah’ın evinde şeytanın mizmanı ne gezer?” diye beni azarladı. Bu olay bayram gününde cereyan etmişti. Hz. Peygamber (sas) yüzünü açtı ve: “(Bırak) Ey Ebû Bekir, her milletin bir bayramı var. Bugün de bizim bayramımızdır.” buyurdu.²⁵

19 Araf 7/32.

20 Buhârî, “Tevhîd”, 32.

21 Abdürrezâk b. Hemmâm es-San`ânî, *el-Musannef*, thk. Habîbürrahmân el-A`zamî, Meclisü’l-İlmî, c. II, (Beyrut: 1983), 484.

22 Abdullah b. Abdurrahman Ebû Muhammed ed-Dârimî, *Sünen*, c. II, Fedâilü’l-Kur’ân (Beyrüt: Dâru’l-Kitâbi’l-Arabî, 1407), 563, (no.34).

23 Tahir Çağman, “Vakiâ ve Müsikî Yönüyle ‘Tale’al-Bedru’ Neşidesi”, *International Journal of Social and Humanities Sciences Research (JSHSR)* X, sy 100 (2023): 2833-53.

24 Bayram Akdoğan, *Mevlevilik ve Musiki er-Risaletü’t tenzihiyye fi şe’ni’l-Mevleviye* (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2009), 56-59.

25 Muhammed b. İsmâil Ebû Abdillâh el-Buhârî, *el-Câmiu’s-Sahîh* (Beyrüt: Dâru İbn Kesir, 1087), “İdeyn” 2.

Nitekim Hz. Peygamber, Habeşlilerin mescitte kılıç kalkan oyunu oynamalarına da müsaade etmiş, bu oyunu ve eğlenceyi eşi Âişe validemiz ile izlemiştir.²⁶ Ayrıca Hz. Peygamber Hendek Savaşı'ndan evvel sahâbenin hendeği kazarken hendek kazıcılarının dinlenmek maksadıyla söylediği şarkılara da müsaade etmiştir.²⁷

Yine Âişe validemiz, bir gün yanında büyüttüğü akrabası bir kadını ensardan biri ile evlendirmişti. Düğünden döndüğünde Hz. Peygamber düğün evinde eğlence ve müsikî olup olmadığını sormuş ve Hz. Âişe de böyle bir şey olmadığını ifade etmişti. Bunun üzerine Hz. Peygamber, ensar kadınlarının eğlence ve müsikîyi sevdiklerini belirtip: “*Keşke bir muğanniye gönderseydiniz de 'Eteynâküm eteynâküm. Fehayyünâ, nühayyiküm' türküsünü okusaydı.*” buyurmuştur.²⁸

Yine bir gün Hz. Peygamber, Kur'an okuyuşundaki güzelliğinden dolayı Ebû Mûsâ el-Eşarî'yi övmüş, ona: “*Ey Ebû Mûsâ! Gerçekten sana, Dâvûd ailesine verilen mızmarlardan bir mızmar verilmiştir.*” demiştir. Bunlardan başka ezan vakti geldiğinde haydi aranızdan biri ezan okusun dememiş, bu iş için Hz. Bilâl-i Habeşî'yi görevlendirmiştir. Bunun için nezaket örneği Efendimiz: “Haydi Bilâl! Bizi ferahlat.” buyurmuştur. Ayrıca Bilâl-i Habeşî'den başka Abdullah b. Ümmi Mektûm, Ebû Mahzûre ve Sad b. Âiz Hz. Peygamber'in en meşhur müezzinlerindendir ki bunların ortak özelliği güzel ve gür sesli olmalarıdır.²⁹

Görüldüğü üzere özetle; Kur'an-ı Kerim'de müsikîyi yasaklayan bir âyet yoktur. Fakat kimi zaman müsikînin aleyhine yorumlar çıkarmak için bazı âyetler kullanılmıştır. Sünnet-i seniyyede ise Hz. Peygamber'in müsikî dinlediğine ve dinleyenleri engellemediğine şahit oluyoruz. Sahâbe, tâbiîn ve fukaha, muhaddis ve mutasavvıfın müsikî dinlediğini görüyoruz. Mecelle'ye göre “Eşyada aslolan ibâhadır.” hükmü çerçevesinde yaratılmış her şey mübahdır, insanların faydası için yaratılmış ve istifadesine sunulmuş-

26 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. XLII (Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 1999), (no.25333), 203.

27 Muhammed Hamidullah, *Hz. Peygamber'in Savaşları*, çev. Nazire Erinç Yurter (İstanbul: Beyan Yayınları, 2012), 85.

28 Ebu'l-Kâsım Süleymân b. Ahmed et-Taberânî, *el-Mucemü'l-evsat*, c. III (Kahire: Dâru'l-Haremeyn, 1415), (no.3265), 315.

29 Henry George Farmer, *Târîhu'l-Müsika'l-Arabiyye*, çev. Hüseyin Nassâr (Kahire, 1956), 51; Fatih Koca, “Peygamberimiz Hz. Muhammed'in Müezzinleri”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 52, sy 2 (2011): 301-2, https://doi.org/10.1501/llhfak_0000001089.

tur. Hz. Allah, bunlardan dilediğini hikmet-i ilâhîsi ile takdir ederek bizi mükellef tutmaktadır. Dolayısıyla hakkında açık bir hüküm bulunmadığı sürece insanları bunlardan menetmek Cenâb-ı Hak adına söz söylemek olacaktır.

Bütün bu deliller ve uygulamalar şunu göstermektedir ki “güzel ses” demek olan müziğin herhangi bir şekilde haram olması veya yasaklanması mevzubahis değildir. Asıl sorun müzikte değil, müziğe ilave edilen sözlerdedir. Zira şiir ve sözlerin İslâm’ı veya İslâmi hükümleri tahkir ve tezyif eden, alaya alan veya tevhid akidesini zedeleyecek türleri haramdır. Sözden dolayı ses haram olmaz.

1.4. Türk Din Müsikîsi'nin Kaynağı

Hz. Peygamber zamanında Arapçada kullanıma girmemiş bir kelime olan “el-Mûsikâ” kelimesinin bu dönemdeki karşılığı “el-Ğınâ”dır. “Teğannî” kelimesi; güzel sesle okumak, makamlı okumak, müzikal okuma yapmak anlamlarına gelen ğınâ kelimesinin fiil hâlidir. “Muğannî” ise “ses sanatçısı, müzisyen” anlamlarına gelmektedir. “el-Mûsikâ” kelimesinin Arapçada ancak M. 800’lü yıllarda kullanıldığına rastlıyoruz.³⁰

Cahiliye Dönemi’nde Mekke’de müzik, “nasb, hidâ ve inşâd” denilen sade terennümlerden ibaret bir hâlde iken İslâm’ın gelmesiyle birlikte Hz. Peygamber (sas) ve Dört Halife döneminde daha farklı bir boyut kazanmıştır.³¹ İslâm’da ilk gelen emirler insanların bedenî arzularından uzak, semâvî nura yükselme, maddeden manaya yücelmeyi hedef alan yüce bir telakki idi. Bu sebeple İslâm’ın bu ilk dönemdeki müsikî, nefislere tesir eden ve güzel seslerle Kur’ân-ı Kerîm tilâveti şeklinde, yani dinî bir kimlikle tezahür ediyordu. Kur’ân-ı Kerîm’in iç müsikîsi gayr-i müslimlere bile tesir ediyordu. Kur’ân-ı Kerîm tilâveti, -bilinçsiz olmakla birlikte- İslâmi kültür içerisindeki ses sanatlarının özelliklerinin belirlenmesinde önemli rol oynamıştır ve Kur’ân, İslâm dünyasındaki sesli estetik ifadenin ilk örneğidir.³² Bu meyanda dinî müsikîmizin ana kaynağının “mihrâb”, dolayısıyla “Kur’ân-ı Kerîm tilâveti” olduğunu ifade edebiliriz. Dolayısıyla İslâmiyet’in

30 Tuğba Savran ve Ahmet Hakkı Turabi, “Kur’ân Tilâvetinde Teğannî”, *Yakın Doğu Üniversitesi İslam Tetkikleri Merkezi Dergisi* 7, sy 2 (2021): 305-38.

31 Muhammed Büzeyne, *el-Mevsûâtü’l-mûsikîyye* (Tunus, 1991), 9; Hüseyin el-Mahfuz, *Kâmûsu’l-mûsikâ’l-Arabiyye* (Bağdat, 1977), 145.

32 Peter Malcolm Holt, Ann Katharine Swynford Lambton, ve Bernard Lewis, ed., *İslâm Tarihi Kültür ve Medeniyeti*, çev. İlhan Kutluer, c. IV (İstanbul: Hikmet Yay, 1989), 120.

ilk dönemlerinde müsikî dinî bir kimlik altında Kur'ân-ı Kerîm tilâveti, ezan, bayram salâtları, tekbir ve tehliller olarak tezahür ediyordu. Din dışı müsikî ise yine nasb, hudâ ve inşâd türünden “şa'bî” (halk) müsikî olarak aynı şekilde icra ediliyordu. Çalgılar, ritim çalgılarından ibaretti.³³

Yalancı peygamberler ve mürtedlerle yapılan savaşlarla geçen Hz. Ebû Bekir (ra) dönemini müteakip Müslümanlar, Hz. Ömer (ra) döneminde (13-23/634-644) aralıksız sürdürülen fetih hareketleri çerçevesinde kuzeyde yeni müsikî türleri ve sazlarıyla tanışmışlardır. Hz. Osman (ra) ve Hz. Ali (ra) dönemlerinde yerleşik hayata geçmeye başlayan toplum, bilhassa mimari, müsikî gibi güzel sanatlar alanında yoğunlaştı.³⁴ Fetihler sonucunda elde edilen eserler yoluyla gelen ecnebî müsikî türleri tadrîcen sohbet meclislerini süslemeye başlamıştı. Bilhassa Hz. Ali'nin şair olması ve güzel sanatlara önem vermesi bir nevi müsikînin geleceğini hazırlamıştır. Bu dönemden itibaren bilhassa İran müziğinin İslâm dünyasında baskın rol oynadığını ifade edebiliriz.

İslâm medeniyeti içerisinde ancak miladi IX. yüzyılda bir ilim dalı hâline gelen müsikînin kaynağının ne olduğu, özellikle iki asırlık hazırlanma ve oluşum süreci daima merak ve tartışma konusu olmuştur. Bu sebepten dolayı Cahiliye Dönemi, Hz. Muhammed'den (sas) itibaren Dört Halife, Emevî ve Abbâsî Dönemlerinde müsikînin geçirdiği evreler, beslendiği kaynaklar ve bu oluşumda rol oynayan kimselerin ciddi bir şekilde değerlendirilmesi gerekmektedir.³⁵

Emeviler Dönemi, müziğin profesyonelleştiği ve meslek olarak telakki edildiği yıllardır. Özellikle İran başta olmak üzere Türk, Berberî, Hindli müzisyenlerin başta saray olmak üzere eşraftan kimselerin konaklarında müzisyen olarak istihdam edildiklerini görmekteyiz. Abbâsîler Dönemi ise müziğin artık bilimsel olarak da araştırılmaya başlandığı ve Grek müzik kitaplarından mülhem müziğin nazariyatına dair eserlerin yazıldığı oldukça önemli bir dönemdir. Zira el-Kindî ile başlayıp el-Fârâbî ve İbn Sînâ; Selçuklular Dönemi'nde Safiyyüddin el-Urmevi başta olmak üzere pek çok Türk nazariyatçısı tarafından ortaya konan müsikî nazariyatı eserleri; Osmanlı Dönemi müsikîcilerini de etkileyecek, dolayısıyla bugün kullandığımız Türk müziği nazariyatının temelleri olacaktır. Dolayısıyla günümüz

33 Ahmet Hakkı Turabi, “İlk Dönem İslâm Dünyasında Musikî Çalışmalarına Bakış”, *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy 13-14-15 (1997 1995): 221.

34 F.Salvador Daniel, *La musique arabe: ses rapports avec la musique grecque et le chant gregorien* (Alger: Adolphe Jourdan, 1879), 20.

35 Turabi, “İlk Dönem İslâm Dünyasında Musikî Çalışmalarına Bakış”, 225-49.

mûsikîsi ve kaynaklarına temel teşkil eden klasik mûsikî ve kaynaklarının bilinmesi büyük önem arz etmektedir.

Bu asırlarda Moğol istilasından dolayı Anadolu'ya göç eden Türkler arasında pek çok şeyh ve derviş de vardır. Bu mürşid ve müridlere sahip çıkan Selçuklu hükümdarları onların rahatça faaliyet göstermelerine imkân sağlamışlardır. Böylelikle Anadolu'da tasavvufî yaşam tekkelerle müesseseseleşmeye başlamıştır. Bu çerçevede tekkeler ve zaviyeler çoğalmış ve bu sistemin temel eserleri kaleme alınmış veya daha önce Arapça ve Farsça olarak yazılan klasikler Türkçeye tercüme edilmiştir. Diğer yandan Anadolu Türkleri arasında mûsikînin yayılmasında XII. yüzyılın büyük velisi Hoca Ahmed Yesevî başta olmak üzere Hacı Bektâş-ı Velî, Yûnus Emre, Hacı Bayrâm-ı Velî gibi isimlerin XIII-XIV. yüzyılda Konya'da doğan Mevlevîliğe büyük katkıları olmuştur. Özellikle bu tarikate mensup bestekârlar Osmanlı tekke mûsikîsini müzik estetiğinin zirvesine çıkaracak şaheserleri ortaya koyacaklardı. Mevlevîliğin yanı sıra mûsikî eğitimi veren tüm dergâhlar, Osmanlı ülkesinde mûsikînin gelişmesinde yüzyıllar boyu büyük bir ocak ve okul görevi yapmıştır. Aynı zamanda Anadolu'da yayılan ve müesseseseleşen Halvetiyye, Nakşibendiyye, Bayrâmîyye, Zeyniyye, Kübreviyye, Rifâiyye, Kâdiriyye, Semerkandiyye ve Şâzeliyye tarikatlarının bilhassa cehrî zikirleri esnasında ki ezkâr-evrâdları çerçevesinde icra ettikleri mûsikî, Tekke mûsikîsi kültürümüzü temellendirmiştir. Bu kültürün oluşmasında "Ahîyân-ı Rûm, Gâziyân-ı Rûm, Bâciyân-ı Rûm, Abdalân-ı Rûm" diye isimlendirilen dinî-tasavvufî toplulukların rolü de büyüktür.

1.5. Türk Din Mûsikîmiz

Türk-İslâm Medeniyeti içerisinde şekillenen Türk Din Mûsikîsi, Hz. Peygamber'in (sas) uygulamaları esas alınarak, bilhassa camilerde yapılan toplu ibadetlerde müminlerin zevk, huzur ve maneviyatını artırmak amacıyla "güzel ses" demek olan mûsikî en güzel şekilde kullanılarak uygulanmıştır. Dinî mûsikîmiz, icra edildiği mekân açısından Cami Mûsikîsi ve Tekke Mûsikîsi olmak üzere ikiye ayrılmaktadır.

Cami mûsikîsi tamamen klasiktir (kadîm, eski) ve enstrüman ile icra edilmez. Peygamber Efendimizin (sas) ses mûsikîsine büyük ehemmiyet vererek Kur'an-ı Kerîm'in güzel sesle ve bir üslup dâhilinde okunması, tecvid ve kıraat ilimlerini meydana getirmiş ve Hz. Bilâl-i Habeşî'nin (ra) okuduğu ezanları tahsin buyurmaları da cami mûsikîsinin ortaya çıkmasına sebep olmuştur.

Camiden ve tekkeden yetişen müsikîşinasların ekseriyetini Kur'ân hafızları oluşturmaktadır. Başta Kur'ân ve ezan olmak üzere cami müsikîsi formlarının layığıyla icra edilebilmesi için mutlaka müsikî bilgisi, ses ve kulak terbiyesi gerekmektedir. Türk müsikîsinin hemen tüm makamlarının uygulanabildiği cami müsikîsinde acem, acem-aşîrân, bayâtî, besteni-gâr, eviç, hicaz, hüseynî, hüzzâm, irak, rast, sabâ, segâh, uşşak vb. makamlar daha çok kullanılmıştır.

Cami müsikîsi, diğer anlamda camide gerek ibadet sırasında gerekse ibadet öncesi ve sonrasında çoğu zaman irticâlî (doğaçlama) olarak makamların melodik yapıları uygulanarak ortaya çıkan ses müsikîsidir. Genellikle namaz etrafında şekillenen fakat bunun hâricinde de bazı formları ihtiva eden, daha ziyade Arapça güftelere yer verilen cami müsikîsinde hâkim olan ruh; zühd, takva, ubûdiyet ve duadır.

Cami müsikîsinde çalgı kullanılmaz; bundan dolayı insan sesi, en önemli unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Bilhassa imam ve müezzinler arasında gerçekleşen uygulamada aynı ses tonundan ve aynı makamları icra etmeleri, uyumu ve ibadet zevkini had safhaya ulaştıracaktır.

Cami müsikîsi, esas olarak camide cemaatle kılınan namaz ibadeti ile ilgili sözlü bir müsikîdir. Bu müsikî, genelde ferdî olarak icra edilmekle birlikte müezzinlik faaliyetleri içerisinde yapılan bazı tesbîhât veya mevlid bahirleri arasında okunan tevşîh okumaları topluca yapılmaktadır. Bilhassa birkaç müezzini bulunan selâtin camilerde görülen bu uygulamalara "cumhur müezzinliği" ismi verilmiştir. Bu icralarda her ne kadar irticâlî (doğaçlama) uygulama söz konusu ise de zaman içerisinde bu icralar besteli bir hâle gelmiş ve bestelendiği şekillerde okunmuştur.

Cami müsikîsi, ibadete yönelik, dünyevi zevk ve anlayışlardan uzak, daha çok uhrevî olması sebebiyle tavır ve üslup açısından daha ağırbaşlı ve ruhani bir karakter arz etmektedir. İcra edilen eserlerde kurulan müsikî cümleleri, mübalağadan ve renkli müsikî oyunlarından uzak, mülayim sesler çerçevesinde ve bir oktav aralığında tekrar edilen uzun sesli nağmelerin tercih edildiği bir üsluba sahiptir.

Bununla birlikte cami müsikîsi formlarının günümüzde uygulandığı şekline kavuşması zaman içerisinde olmuştur. İslâmiyet'in ilk dönemlerinden itibaren tabii bir gelişme içerisinde olan cami müsikîsinin, form olarak en erken Fâtımîler Dönemi'nde şekillenmeye başladığı ifade edilebilir. Zira kaynaklarımız bize, XIII. yüzyılın başlarında Muzafferüddin Gökbörü'nün

(1207) mevlid okuttuğunu bildirmektedir.³⁶ Cami mûsikîsi Osmanlı asırlarında ve bilhassa XVII. yüzyıldan itibaren daha da gelişmiştir. Bilhassa Hatip Zâkirî Hasan (ö. 1623) ve Buhûrîzâde Mustafa İtrî (ö. 1712) Efendilerin bu konuda büyük rolü vardır.

Cami mûsikîsinin temayüz ettiği özellikleri maddeler hâlinde şu şekilde sıralayabiliriz:

1. Cami mûsikîsi insan sesine dayalıdır; cami mûsikîsinde enstrüman kullanılmaz.
2. Cami mûsikîsinde sözler çoğunlukla Arapça olup, irticâlen icra edilir.
3. Cami mûsikîsindeki sözlerin zühd, takvâ, ubûdiyet ve dua unsurları taşıması icra edilen mûsikî üzerinde etkili olmuş, dolayısıyla bu mûsikî türünde daha çok zâhidâne bir üslup hâkim olmuştur.
4. Cami mûsikîsine ait eserler genellikle usûlsüz ve genelde tek kişinin icrasına dayanmaktadır. Ancak bu eserlerden besteli olanları müezzinler tarafından bazen koro hâlinde okunmuş, bu toplu icra da “cumhur müezzinliği” olarak isimlendirilmiştir.
5. Cami mûsikîsinde icra edilen mûsikî bir amaç olmayıp, bir araçtır. Cami mûsikîsinde yapılan icralar ubûdiyet huşûunu temin içindir.
6. Cami mûsikîsi formları aynı zamanda tekkelerde de icra edilmiştir.³⁷

Günümüzde dinî Türk mûsikîmizin hemen her formu gerek camilerde toplu gerekse ferdî ibadetlerimizde; diğer yandan ezkâr ve evrâd ibadetlerinde kullanılmaktadır. Bu formlarımıza ait klasik besteler günümüz notalarıyla tespit edilmiş olup, yeni yapılan bestelerle daha da zenginleşmektedir. Türk Din Mûsikîsi eğitimi proje İmam-Hatip Liseleri başta olmak üzere, Diyanet İşleri Başkanlığı eğitim kurslarında ve ilahiyat fakültelerinde akademik seviyede devam etmektedir.

36 A.Necla Pekolcay, “Mevlid”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*. (Ankara: TDV Yayınları, 2004), 315.

37 Fatih Koca, “Cami Mûsikîsi”, *Türk Din Musikisi El Kitabı*, ed. Ahmet Hakkı Turabi (Grafiker Yayınları, 2017), 93.

KAYNAKÇA

- Ahmed b. Hanbel. *Müsned*. C. XLII. Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 1999.
- Akdoğan, Bayram. *Mevlevîlik ve Müsîkî er-Risaletü't tenzihiyye fî şe'ni'l-Mevlevîye*. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2009.
- Bûzeyne, Muhammed. *el-Mevsûâtü'l-mûsîkiyye*. Tunus, 1991.
- Cevher, M. Hakan. "Tanburi Cemil Bey ve 'Rehber-i Müsîkî'". Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi, 1992.
- Çağman, Tahir. "Vâkiâ ve Müsîkî Yönüyle 'Tale'a'l-Bedru' Neşîdesi". *International Journal of Social and Humanities Sciences Research (JSHSR)* X, sy 100 (2023): 2833-53.
- Daniel, F.Salvador. *La musique arabe: ses rapports avec la musique grecque et le chant gregorien*. Alger: Adolphe Jourdan, 1879.
- Darbaz, Feridun. *Türk ve Batı Müziği*. İstanbul: Müsîkî Kültür Derneği Yayınları, 1979.
- Ebû Abdillâh el-Buhârî, Muhammed b. İsmâil. *el-Câmiu's-sahîh*. Beyrût: Dâru İbn Kesîr, 1087.
- Ebu Davud es-Sicistânî, Süleymân b. el-Eş'as. *Sünen*. C. I. Beyrût: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, t.y.
- Ebû Muhammed ed-Dârimî, Abdullah b. Abdurrahman. *Sünen*. C. II. Fedâilü'l-Kur'ân. Beyrût: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1407.
- Farmer, Henry George. *Târîhu'l-Mûsîka'l-Arabiyye*. Çeviren Hüseyin Nasâr. Kahire, 1956.
- Hamidullah, Muhammed. *Hız Peygamber'in Savaşları*. Çeviren Nazire Erinç Yurter. İstanbul: Beyan Yayınları, 2012.
- Holt, Peter Malcolm, Ann Katharine Swynford Lambton, ve Bernard Lewis, ed. *İslâm Tarihi Kültür ve Medeniyeti*. Çeviren İlhan Kutluer. C. IV. İstanbul: Hikmet Yay, 1989.
- İnal, İbnülemin Mahmut Kemal. *Hoş Sada*. İstanbul: İş Bankası Yayınları, 1958.
- Koca, Fatih. "Câmi Müsîkîsi". *Türk Din Müsîkîsi El Kitabı*, editör Ahmet Hakkı Turabi. Grafiker Yayınları, 2017.
- Mahfuz, Hüseyin el-. *Kâmûsu'l-mûsîkâ'l-Arabiyye*. Bağdat, 1977.
- Nuri Özcan, Ayhan Altınkuşlar, ve Ruhi Kalender. *Dînî Müsîkî*. Ankara: Kalem Yayınları, 1996.

- Özcan, Nuri, ve Yalçın Çetinkaya. "Mûsikî". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. C. 31. Ankara: TDV Yayınları, 2020.
- Özkan, İsmail Hakkı. *Türk Mûsikîsi Nazariyatı ve Usûlleri, Kudüm Velveleleri*. İstanbul: Ötüken Yayınları, 2000.
- Pekolcay, A.Necla. "Mevlid". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. C. 29. Ankara: TDV Yayınları, 2004.
- Savran, Tuğba-Turabi Ahmet Hakkı. "Kur'ân Tilâvetinde Teğanni". *Yakın Doğu Üniversitesi İslam Tetkikleri Merkezi Dergisi* 7, sy 2 (2021).
- Süleymân b. Ahmed et-Taberânî, Ebu'l-Kâsım. *el-Mucemü'l-evsat*. C. III. Kahire: Dâru'l-Haremeyn, 1415.
- Turabi, Ahmet Hakkı, ed. *Gevrekzade Hâfız Hasan Efendi ve Mûsikî Risalesi*. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2005.
- . "İbn Sina'nın Kitabü'ş - şifa'sında Mûsikî". Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 2002.
- . "İlk Dönem İslâm Dünyasında Musikî Çalışmalarına Bakış". *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy 13-14-15 (1997 1995): 225-48.
- . "Matematik İlminin 5. Kısmı Mûsikî". *İhvan-ı Safâ Risaleleri*, editör Abdullah Kahraman. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2011.
- Uludağ, Süleyman. *İslâm Açısından Mûsikî ve Semâ*. Bursa: Uludağ Yayınları, 1992.